

Tšekkoslovakian tiellä

Heikki Larmola: *The "Czechoslovak Path": A Communist Route to Power. Monopoly in 1943-1948 Within the Framework of "Mitteleuropa", Great Power Setting, and the Soviet Sphere of Interest.* Helsinki: University of Helsinki, 2003.

Heikki Larmolan väitöskirjaa voi parhaiten kuvata sanalla monoliittinen. Lähes viidellä-sadalla, tiheällä präntillä painetulla sivulla Larmola pyrkii selittämään miten kansainvälisen järjestelmän rakenteiden kehitys vuosina 1943-48 edesauttoi kommunistien valtaannousua Tšekkoslovakiassa ja siten maan päätymistä osaksi neuvostoimperiumia. Tämän tutkimuksellisen pääjuonen ohella Larmola kuljettaa myös toista, jo hänen aiemmista julkaisuistaan tuttua sivujuonta: miksi Suomi onnistui välttämään "Tšekkoslovakian kohtalon". Tosin tämä sivujuoni ei kulje systemaattisesti pääjuonen rinnalla, vaan sen funktio näyttää olevan pikemminkin Tšekkoslovakian tapahtumien perspektiivöittäminen. Paikoin tekstistä kuitenkin välittyy vaikutelma, että tekijän alkuperäinen tarkoitus olisi ollut juuri Suomen ja Tšekkoslovakian kehityksen systemaattinen vertaileminen. Tämä olisi kuitenkin vaatinut leijonanosan tekstistä kattavan empiirisen osan – lähes 350 (!) sivua (s. 87-428) – radikaalia työstämistä. Suomen kehityksen kuvaileminen samassa laajuudessa kuin nyt tehty Tšekkoslovakian osalta olisi paisuttanut työn hallitsemattomiin mittoihin. Tosin nykyisessäkin muodossaan tekstimassa herättää kysymyksen tämän väitöskirjatyön ohjaajan roolista koko prosessissa. Nimittäin, vaikka

tekijän aihepiiriin hallintaa tuskin voi epäillä, niin tutkimusta vaivaa tietty epätasapaino. Tutkimuksen ongelmanasettelu ja se tosiseikka, että tekijä kykenee kiteyttämään vastauksen tutkimuskysymykseen yhdelle sivulle seitsemään pääkohtaan (s. 428), eivät ole tasapainossa paikoin jopa puuduttavan yksityiskohtaisen empiirisen esityksen kanssa. Toisin sanoen: sinänsä loogisten johtopäätösten empiiriset perustelut hukkuvat valtavaan tekstimassaan.

Selittääkseen kommunistien valtaannousua Tšekkoslovakiassa (ja kommunistien valtaannousun epäonnistumista Suomessa) Larmola konstruoi vahvasti (neo)realistiseen traditioon nojautuvan teorian. Se korostaa valtaresurssien allokaatioon perustuvan kansainvälisen järjestelmän rakenteiden ja vuorovaikutuksen ja niissä tapahtuvien muutosten merkitystä pienten valtioiden kehitykselle. Konstruoitu teoria voidaan kiteyttää selittävien tekijöiden nelikentäksi, jonka ulottuvuudet ovat 1) kansainvälisen järjestelmän rakenne, 2) valtion sisäinen rakenne, 3) suurvaltojen toimintastrategia ja 4) sisäpolitiikka. Larmola ei siis kriittikittävästi omaksu realistien käsitystä, jonka mukaan valtioiden sisäisellä kehityksellä ei olisi merkitystä kansainvälisen järjestelmän toiminnalle, vaan huomioi myös tämän ulottuvuuden kansainvälisen järjestelmän muutosten selittäjänä. Tämä täydennys ei kuitenkaan tee teoriasta liberalistista, koska konstruoidussa teoriassa kansainvälisen järjestelmän tekijät säilyttävät sisäpoliittisia suuremman painoarvona. Larmolan vahvasti formaali ja abstrakti teoria näyttäisikin olevan varsin lähellä ulkopoliitiikan

pelitila -teoriaa, jonka mukaan valtion ulkopoliittinen pelitila määräytyy sisäisten ja ulkoisten tekijöiden ristipaineessa.

Edellä kuvatun teoreettisen viitekehyksen varaan Larmola rakentaa hypoteesinsa kommunistien valtaannousun riittävistä ja välttämättömistä ehdoista. Larmolan perushypoteesin mukaan edellä mainitun nelikentän kaikkien osa-alueiden tulee olla edulliset kommunistisen järjestyksen rakentamiselle. Tarkentavassa hypoteesissa hän kuitenkin – jälleen kerran – korostaa rakenteellisia ja ulkoisia tekijöitä esittämällä, että etenkin konfliktitilanteissa erityisen suotuisilla ulkoisilla ja/tai rakenteellisilla tekijöillä näyttäisi olevan sisäisiä ja/tai toiminnallisia tekijöitä suurempi merkitys. Suomeksi ilmaistuna Larmola siis pyrkii testaamaan hypoteesia, jonka mukaan vuosina 1943-1948 sekä Euroopan geopoliittisessa allokaatioissa tapahtuneet muutokset että Tšekkoslovakian sisäpoliittinen kehitys loivat edellytykset sille, että maa pienenä valtione ajautui Neuvostoliiton valtapiiriin ja sitä kautta kommunistiseksi järjestelmäksi. Vastaavasti Suomen kohdalla samat tekijät kehittyivät suuntaan, joka esti Tšekkoslovakian kehityksen toistumisen Suomessa.

Tämän jälkeen Larmola siirtyy kuvailemaan nelikentän eri osa-alueiden kehitystä tarkasteluajanjaksolla ja tekee sen enemmän kuin pedanttisen tarkasti. Vaikka tekstimassan tarkoituksenmukaisuutta tutkimusasetelman kannalta voidaankin perustellusti kritisoida, Larmolan väitöskirjan historiallinen osa ansaitsee tulla noteeratuksi ei vain Tšekkoslovakian, vaan myös Euroopan jakoon päättyneen kehityksen perusteoksena, jota voi hyvin käyttää myös hakuteoksena. Historiallinen esitys on enemmän

kuin detaljirikas, mutta samalla erittäin koherentti ja johdonmukainen esitys niistä eri tasojen kehityskuluista, jotka olennaisesti olivat vaikuttamassa uuden bipolaarisen maailmanjärjestyksen syntyyn toisen maailmansodan seurauksena ja ”Tšekkoslovakian tien” muodostumiseen.

Vaikka Larmolan analyysi varsin vakuuttavasti osoittaa-kin oikeaksi hypoteesin, että Tšekkoslovakian nelikentän kehitys vuosina 1943-48 (taulukko 65, s. 431-433) todellakin selittää kommunistihallinnon etabloitumista, kehityksen polkuriippuvuutta olisi johtopäätösosiossa voinut pohtia tarkemminkin. Ensinnäkin, jo Teheranin konferenssissa marras-joulukuussa 1943 Stalin sai periaatteellisen hyväksynnän sille, että Neuvostoliitto sodan jälkeen korvaisi Saksan Väli-Euroopan (Mitteleuropa) hegemonina. Ja toiseksi, Edvard Benesin ja Stalinin väliset keskustelut Moskovassa heti Teheranin konferenssin jälkeen, joulukuussa 1943 tulisi nähdä laajemmassa kontekstissa eli Neuvostoliiton valmistautumisena Teheranissa saavutetun etupiirin poliittis-yhteiskunnalliseen transformointiin. Muun muassa Saksan kohdalla saman tyyppistä ”Moskova-kaaderiala” koulutettiin Neuvostoliitossa jo sodan aikana. Näiden kahden tapahtuman korostetun merkityksen hyväksyminen ei kuitenkaan tarkoita Larmolan hypoteesien hylkäämistä, pikemminkin päin vastoin. Se, että nämä ulkoiset tekijät olivat ”vaihteenasetajan” roolissa, vain vahvistaa Larmolan teesin, että ”the external environment of small states is predominant [...] and they remain dependent on bigger states and consequently have less possibilities for changing independently their adaptation model.” (s. 77-78.)

Vaikka Larmolan väitöskirjaa tuskin voi pitää helppo- tai kevytlukuisena, työ palkitsee tässäkin

tapauksessa tekijänsä. Kokonaisuutena Larmolan tutkimus on paljon enemmän kuin analyysi Tšekkoslovakian tiestä; se on detaljoitu historiallinen esitys Euroopan poliittisen kartan muotoutumisesta toisen maailmansodan seurauksena, teoreettinen analyysi bi-polaarisen maailmanjärjestyksen seurauksista ja – tosin sivujuonteena – tulkinta

siitä, miksi Tšekkoslovakian tiestä ei tullut Suomen tietä. Kirjaa voi varauksetta suositella ei vain Tšekkoslovakian, vaan myös kylmän sodan historiasta kiinnostuneille. Mutta kiinnostavaa pohdittavaa kirja antaa myös niille, jotka haluavat perspektiiviä omaan ”kansalliseen kertomukseemme”.

Kimmo Elo

Kaksi reportaasia balkanin sodasta

Slavenka Drakulić: *Eivät tekisi pahaa karpäsellekään – sotarikolliset tuomiolla.* Suom. Petri Stenman. Helsinki: Like 2005. 176 s.

Wojciech Tochman: *Kuin olisit kiveä syönyt.* Suom. Tapani Kärkkäinen. Helsinki: Like 2005. 160 s.

Liken julkaisemat Slavenka Drakulićin *Eivät tekisi pahaa karpäsellekään* (2004) ja Wojciech Tochmanin *Kuin olisit kiveä syönyt* (2005) ovat kumpikin toimittajien kirjoittamia reportaasiromaaneja, joita yhdistää paitsi Balkanin sota, myös se, että niissä kuvataan pääasiassa sodan jälkeistä elämää. Ne myös tukevat hyvin toisiaan, sillä kun Drakulić pohtii sodan syttymisen syitä ja miettii voisiko meistä jokainen muuttua olosuhteiden pakosta kylmäveriseksi teloittajaksi, antaa Tochman tilaa omaistensa menettäneiden muslimien surulle. Molemmat romaanit haluavat omalta osaltaan painottaa sodan jälkeisen – niin henkisen kuin aineellisenkin – jälleenrakentamisen tärkeyttä. Veretön tulevaisuus Balkanin alueella on mahdollinen vain, jos totuus tulee julki ja väärintekijät joutuvat vastaamaan teoistaan.

Moni tulee varmasti mietti-neeksi minkälaiset ihmiset ovat kyvykkäitä Balkanin sodassa tapahtuneisiin julmuuksiin. Kro-

atiassa syntynyt ja Ruotsissa tätä nykyä asuva toimittaja Slavenka Drakulić pyrkii antamaan vastauksen tähän kysymykseen teoksessaan *Eivät tekisi pahaa karpäsellekään*. Hän piirtää henkilökuvat mm. Serbian ja Jugoslavian entisestä presidentistä Slobodan Miloševićistä, Bosnian serbitasavallan asevoimien komentajasta Ratko Mladićista ja hyväkäytöksisenä ja luotettavana tunnetusta serbinuorukaisesta Goran Jelisićista, joka tuomittiin 40 vuodeksi vankeuteen kolmentoista vangin teloituksesta. Syytettyjen lisäksi kirjassa on henkilökuvat Milan Levarista, kroatialaisesta sotaveteraanista, joka halusi tuoda julki serbisiviileille Gospićissa tehdyt julmuudet ja joka sittemmin murhattiin, sekä Miloševićin vaimosta Mirjana Mira Markovićista.

Drakulićin teoksen vahvuus on nimenomaan sen selkeässä lähtöasetelmassa. Hän esittää itselleen kysymyksen, johon pyrkii löytämään vastauksen: minkälainen ihminen on kykeneväinen Balkanin sodassa tapahtuneisiin julmuuksiin? Monet syytetty vaikuttavat olevan kyvyttömiä katumukseen. Sillekin täytyy olla selitys. Drakulić ryhtyy etsimään selityksiä syytettyjen henkilöhistoriasta, mutta paneutuu myös kollektiivishistoriallisiin taustoihin.

Drakulić on rakentanut hen-